

Martinus Heideggeris – vienas žymiausių XX amžiaus mąstytojų – nemažai dėmesio skyrė poezijai: pirmiausia, Friedricho Hölderlino, taip pat Rainerio Marija Rilkes, Georgo Traklio ir kitų. 1934–1936 metais jis skaitė paskaitų kursus apie Hölderlino poeziją, 1936–1937 metų paskaitose apie Friedricho Nietzsches filosofiją plačiai nagrinėjo meno problemas, meno istoriją išskeldamas šalia filosofijos kaip ypatingą pačios būties istorijos sritį. Savąja meno sampratą Heideggeris išdėstė (1935 metais) trijose paskaitose, bendrai pavadintose *Der Ursprung des Kunstwerks*. Šios paskaitos, sudarančios nuoseklią studiją, dukart buvo išverstos į lietuvių kalbą: Juozo Girdzijausko kaip *Meno kūrinio prigimtis*¹ ir Tomo Sodeikos bei Jurgos Jonutytės kaip *Meno kūrinio ištaka*². Įdėmiai įsiskaitant į šį sudėtingą ir gražų tekstą, pravartūs abu vertimai.

Hölderlinas ir poezijos esmė yra Heideggerio paskaita, skaityta 1936 m. balandžio 2 d. Romoje ir tais pačiais metais išspausdinta. Joje labai glaustai ir skaidriai išdėstytos filosofo pažiūros į Hölderlino poeziją bei poezijos esmę apskritai, kurias Heideggeris plėtojo ir grindė knygose bei paskaitų kursuose. Vos ne kiekvieną šios esė sakinį galima komentuoti, susiejant su Heideggerio filosofijos visuma.

Hölderlino poezijai skirtų tekstų tomo, iš kurio paimtas šis esė, pratarinėje Heideggeris rašo, kad jo paaiškinimai (taip jis apibūdino šių rašinių žanrą) „nesiekia papildyti literatūros istorijos tyrinėjimus ar estetiką. Jie kyla iš mąstymo būtinybės.“³ Mąstytojas kreipiasi į poeziją ieškodamas prieigų prie svarbiausiojo savo tikslo – būties mąstymo. Stambiausiame Heideggerio veikale *Būtis ir laikas* būties mąstymo pagrindų mėginama ieškoti, ypatingu būdu išryškinant pamatines žmogaus būties pasaulyje sąrangas. Jau anksčiau, bet ir vėliau Heideggerio dėmesys krypo ir į kitas būties raiškos sritis: filosofijos istoriją, kalbą, meną (ne tik Naujųjų laikų, bet ir graikiškųjų *poiesis* bei *techne* prasme), taip pat kalbos meną, ypač poeziją, apimančią abi pastarąsias sritis ir tiesiogiai susijusią su pirmąja.

Heideggerio interpretacijos labai organiškos: neretai susidaro įspūdis, kad mąstytojas ne daro tam tikrą nagrinėjamo teksto pjūvį, o išlukština jo branduolį. Antra vertus, jis visiškai išlieka pačiu savimi – įvairaus pobūdžio interpretuojami tekstai kalba apie tai, ką nori išgirsti ir pats pasakyti Heideggeris. Ir poetų – Hölderlino, Rilkes, Traklio, ir filosofų – Platono, Aristotelio, Nietzsches, Kanto, interpretacijose stebina šis amalgamiškumas, kai abu jungiami pradai vis dėlto išlieka gryni. Hölderlino tekstų ar, veikiau, kelių pasirinktų eilučių interpretacija, rodos, atskleidžia ir tikrąją Hölderlino poezijos esmę, ir yra Heideggerio filosofijos savastis.

Jei vertimas yra interpretacija, tai Heideggerio tekstų vertimas visuomet yra rizikinga interpretacija. Nei prasmės nuostolių, nei stiliaus trūkumų nepavyko išvengti, tačiau, kiek galima siekiant aiškumo ir natūralumo, visais atvejais stengtasi likti ištikimam Heideggerio „mąstymo būtinybės“ imperatyvui.

Šis vertimas buvo skirtas *Poezijos pavasario* almanachui, bet rengėjai jo atsisakė. Jis buvo išspausdintas Vaidoto Daunio sudarytame almanache *Veidai – 1988*.⁴ Dabar, <http://www.doxa.lt/>

¹ *Grožio kontūrai. Iš XX amžiaus užsienio estetikos*, sud. Bronius Kuzmickas, Vilnius: Mintis, 1980.

² Vilnius: Aidai, 2003.

³ Martin Heidegger, *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung, Gesamtausgabe*, Bd. 4, Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann, 1981, p. 7.

⁴ Vilnius: Vaga, 1989.

pradėjusiems leisti jaunesiems kolegoms sumanius naujai paskelbti šio puikaus teksto vertimą, jis buvo šiek tiek peržiūrėtas.

Arūnas Sverdiolas

MARTIN HEIDEGGER

Hölderlinas ir poezijos esmė

Norbertui von Hellingrathui,
žuvusiam 1916 metų gruodžio 14, atminti⁵

Penki kertiniai pasakymai:

1. Poezijos kūrimas – „Tas visų nekalčiausias užsiėmimas“ (III, 377).
2. „Dėl to žmogui duota pavojingiausia gėrybė – kalba, idant liudytų, kas jis yra...“ (IV, 246).
3. „Žmogus yra daugel patyręs
Daugel Dangiškųjų įvardinęs
Nuo to laiko, kai esame pokalbis
Ir galime kits kito klausytis“ (IV, 343).
4. „Tačiau kas išlieka, steigia poetai“ (IV, 63).
5. „Nuopelnų kupinas, tačiau poetiškai gyvena
Žmogus šioje žemėje“ (VI, 25).

Kodėl, mėginant parodyti poezijos esmę, pasirinkta *Hölderlino* kūryba? Kodėl ne Homero ar Sofoklio, ne Vergilijaus ar Dante's, ne Shakespeare'o ar Goethe's? Juk poezijos esmė šių poetų kūrinuose įsikūnijo taip pat, o gal netgi pilniau, negu ankstyvoje ir staiga nutrūkusioje Hölderlino kūryboje.

Galbūt. Vis dėlto pasirinktas Hölderlinas ir tik tai jis. Tačiau ar galima apskritai bendrą poezijos esmę rasti vieno kurio poeto kūryboje? Bendrybė yra tai, kas tinka daugeliui, tad pasiekti ją galime tikrai lygindami. Tam reikia kuo įvairesnių poezijos kūrinių ir poezijos rūšių pavyzdžių. Tačiau Hölderlino poezija tėra tik viena iš daugelio. Jos, kaip mato, jokių būdu nepakanka poezijos esmei apibrėžti. Tad mūsų sumanymas žlugtų jau iš pat pradžių. Taip būtų, jei „poezijos esme“ laikytume tai, kas aprėžiama bendra sąvoka, taigi vienodai tinka kiekvienai poezijai. Tačiau tokia bendrybė, lygiai tinkanti kiekvienai atskirai, visuomet yra niekam tikus. Taip „esmė“ niekuomet negali tapti esmiška. Betgi ieškome kaip tik esmiškos esmės, to, kas priverstų mus nuspręsti, ar ateityje į poeziją žiūrėsime rimtai ir kiek rimtai, ar turime prielaidų išlikti poezijos valdose ir kokios tos mūsų prielaidos.

Hölderliną pasirinkome ne dėl to, kad jo kūryba įkūnija, kaip viena iš daugelio, bendrąją poezijos esmę, o tik todėl, kad Hölderlino poeziją laiko poetinė paskirtis – sąmoningai kurti poezijos esmę. Hölderlinas mums yra ypatinga prasme *poeto poetas*. Dėl to jis priverčia nuspręsti.

⁵ Norbert von Hellingrath - Hölderlino poezijos žinovas ir leidėjas. Heideggeris cituoja jo pradėtą pirmąjį poeto *Pilnų raštų* leidimą (Friedrich Hölderlin, *Samtliche Werke*, Bds. 1 – 6, Berlin: Propilaen, 1914 – 1923).

Tačiau ar poezijos apie poetą kūrimas nėra klaidžios savistabos, o kartu – pasaulio pilnatvės stygiaus pripažinimo ženklas? Kurti poeziją apie poetą – ar tai nėra kažkas bejėgiškai perdėta, kažkas vėlyva ir kažko pabaiga?

Atsakymą tegul duoda šis svarstymas. Tiesa, kelias, kuriuo priename atsakymą, pasirinktas iš bėdos. Mat čia negalime, kaip turėtume, išsamiai aiškinti atskirų Hölderlino kūrinių. Vietoje to apmąstysime tik penkis kertinius poeto pasakymus apie poeziją. Tam tikra šių pasakymų tvarka ir vidinis sąryšis turi iškelti prieš akis esmišką poezijos esmę.

1.

1799-ųjų sausio mėnesio laiške motinai Hölderlinas apie poezijos kūrimą sako: „Tas visų nekalčiausias užsiėmimas“ (III, 377). Kiek jis yra „nekalčiausias“? Poezija pasirodo kukliu *žaidimo* pavidalu. Nesusaistyta ji išgalvoja savą vaizdų pasaulį ir svajinga lieka įsivaizduojamybės srityje. Kartu šis žaidimas išvengia sprendimų, kurie visuomet vienaip ar kitaip užtraukia rimties kaltę. Tad kurti poeziją yra visiškai nekenksminga. O kartu – neveiksminga: juk ji lieka tik kalbomis ir šnekomis. Ji niekuo neprimena veiksmo, tiesiogiai įsikišančio į tikrovę ir ją pakeičiančio. Poezija panaši į svają, o ne į tikrovę, į žaidimą žodžiais, o ne į rimtą veikimą. Poezija nekenksminga ir neveiksminga. Ar yra kas nepavojingiau nei vien tik kalba? Žinoma, laikydami poeziją „visų nekalčiausiu užsiėmimu“, dar nesuvokiame jos esmės. Tačiau galbūt šitai duoda nuorodą, kur turime jos ieškoti. Poeziją kuriama kalbos srityje ir iš kalbos „medžiagos“. Ką Hölderlinas sako apie kalbą? Pasiklausykime poeto antrojo pasakymo.

2.

To paties laikotarpio (1800 m.), kaip pateiktoji laiško vieta, fragmentiškame apmąstyme poetas sako:

„Tuo tarpu žmogus gyvena lūšnose ir kukliu drabužiu prisidengia, nesgi glaudesnis yra / ir budresnis, o kad išsaugotų dvasią kaip vaidilutė dangiškąją ugnį – jojo protas yra. To dėlei jam duota savivalė / ir aukštesnė galia įsakyti ir vykdyti, į dievus panašiam, to dėlei žmogui duota pavojingiausia gėrybė – kalba, idant kurdamas, naikindamas ir žūdamas bei grįždamas pas amžinai gyvąją, pas mokytoją ir motiną, liudytų, kas jis yra / idant įrodytų, jog iš jos paveldėjo ir išmoko, kas joje dieviškiausia – jos visą laikančią meilę“ (IV, 246).

Kalba – „visų nekalčiausio užsiėmimo“ laukas – yra „pavojingiausia gėrybė“. Kaip tai suderinama? Pradžioje atidėkime šį klausimą ir apmąstykime tris parengiamuosius: 1. Kieno gėrybė yra kalba? 2. Kiek ji yra pavojingiausia gėrybė? 3. Ką apskritai reiškia, jog ji yra gėrybė?

Pirmiausia atkreipkime dėmesį, kokioje vietoje pasirodo šis kertinis pasakymas apie kalbą: apmąstyme eilėraščio, kuris turi pasakyti, kuo žmogus skiriasi nuo kitų gamtinių būtybių; poetas čia mini rožę, gulbę, elnią miške (IV, 300 ir 385). Tad, atskiriant jį nuo kitų gyvų būtybių, pateiktoji nuotrumpa pradedama: „Tuo tarpu žmogus gyvena lūšnose.“

Kas yra žmogus? Tas, kuris turi liudyti, kas jis yra. Liudyti – pirmiausia reiškia duoti parodymus, o

kartu, atsakyti už tai, ką parodai. Žmogus yra *tas*, kas jis *yra*, kaip tik tuomet, kai liudija savąją štai-būtį.⁶ Liudijimas - ne papildoma ir šalutinė žmogaus būties išraiška, jis dalyvauja žmogaus štai-būties kūrime. Tačiau ką žmogus turi paliudyti? Savo priklausymą žemei. Ši priklausymą sudaro tai, kad žmogus visa ką paveldi ir visa ko mokosi. Tačiau visa kas dalyvauja ginče. Tai, kas ginče visa ką skiria, o drauge jungia, Hölderlinas vadina „glauda“ [*Innigkeit*]. Apie priklausymą šiai glaudai liudija pasaulio kūrimas ir jo pradžia, taip pat jo naikinimas ir pabaiga. Žmogaus būtis liudijama ir tuo pačiu iš tikro įvykdoma, remiantis sprendimo laisve. Laisvė sučiupia būtinybę ir paklūsta aukščiausiam reikalavimui. Liudijimas apie priklausymą buviniui visumai [*das Seiende im Ganzen*] vyksta kaip istorija. Idant būtų galima istorija, žmogui duota kalba. Ji yra viena žmogaus gėrybių.

Tačiau kiek kalba yra „pavojingiausia gėrybė“? Ji yra visų pavojų pavojus, nes pirmoji sukuria pavojaus galimybę. Pavojus yra buviniui keliamas grėsmė būčiai. Tačiau tiktai kalbos dėka žmogus apskritai yra išstatytas atvirumui, kuri *kaip* buvinyje slegia ir įkvepia žmogų jo štai-būtyje, o kaip nebuvinyje – klaidina ir nuvilia. Tiktai kalba kuria atvirą vietą, kurioje gali kilti grėsmė būčiai ir darosi įmanoma klysti, taigi – kuria būties netekties galimybę, arba pavojų. Tačiau kalba yra ne tiktai pavojų pavojus, ji slepia savyje neišvengiamą nuolatinį pavojų sau pačiai. Kalba gali kūrinys atverti ir saugoti patį buvinį. Kalba gali būti išsakyta tai, kas gryniausia ir slapčiausia, lygiai kaip tai, kas painu ir lėkšta⁷. Esmiškas žodis dargi turi sulėkštėti, kad būtų suprantas ir šitaip taptų visų bendra valda. Atitinkamai kitoje nuotrupoje Hölderlinas sako: „Kalbėjai dievybei, bet visi pamiršote, jog pirmienos ne mirtingiesiems, bet dievams visad priklauso. Lėkštesnis, kasdieniškesnis turi tapti vaisius – tiktai tuomet mirtingiesiems bus savas“ (IV, 238). Tiek grynybė, tiek lėkštybė yra pasakyti dalykai. Tad žodis kaip žodis niekuomet betarpiškai nesuteikia tikrumo, ar jis yra esmiškas žodis, ar vien tik apgaulė. Priešingai – paprastumu esmiškas žodis dažnai panašus į tai, kas neesmiška. O antra vertus – kas savo apdaila sudaro esmiško dalyko regimybę, tėra tik atpasakota ir pakartota. Tad kalba nuolatos pasirodo kaip savo pačios sukurta regimybė ir tuo pačiu kelia pavojų tam, kas jai saviausia – tikram sakymui.

Tačiau ką reiškia, kad šis pavojingiausias dalykas yra viena iš žmogaus „gėrybių“? Kalba yra žmogaus valda. Jis turi ją, idant perduotų savo potyrius, sprendimus ir nuotakas. Kalba tarnauja savitarpio supratimui. Kaip tam tinkamas įrankis ji yra „gėrybė“. Tačiau kalbos esmė - ne tai, kad ji yra savitarpio supratimo priemonė. Šis apibrėžimas neužčiuopia tikrosios jos esmės, o tiktai nurodo jos esmės padarinį. Kalba yra ne tiktai įrankis, kurį žmogus valdo kaip ir daugelį kitų, bet vien tik kalba užtikrina galimybę laikytis buviniui atvirumui. Tik ten, kur yra kalba, yra pasaulis – nuolatos besikeičianti sprendimo ir kūrimo, veiksmo ir atsakomybės, bet taip pat savivalės ir šurmilio, nuopuolio ir sumaišties vietovė. Tiktai ten, kur viešpatauja pasaulis, yra istorija. Kalba yra gėrybė pirmapradiškesne prasme. Ji yra gėris ta prasme, kad laiduoja, jog žmogus gali istoriškai *būti*. Kalba - ne įrankis, kuri turime savo nuožiūroje, o įvykis, lemiantis svarbiausią žmogaus būties galimybę. Kad teisingai suvoktume poetinės

⁶ *Dasein* – viena svarbiausių Heideggerio sąvokų. Ją mėginta įvairiai versti, kartais net palikti neverstą. Šiame esė ją galima būtų keisti „egzistencija“ ar „žmogaus būtimi“. Vis dėlto siūloma „štai-būtis“, turint omenyje šios sąvokos reikšmę Heideggerio filosofijos kontekste.

⁷ *Das Gemeine* čia tenka versti „kas lėkšta“, „lėkštybė“, bet šis žodis reiškia ir tiesiog „bendrybę“, apie kurią tekste kalbama kiek anksčiau. Taip jis vartojamas klasikinėje vokiečių filosofijoje, pavyzdžiui, Hegelio, ir, žinoma, Heideggeris tai turi omenyje.

kūrybos sritį, o kartu – pačią poeziją, pirmiausia turime įsitikinti, jog tokia yra kalbos esmė. Kaip vyksta kalba? Kad rastume atsakymą į šį klausimą, apmąstykite trečiąjį kartinį Hölderlino pasakymą.

3.

Šį pasakymą randame ilgame ir painiame nebaigto eilėraščio apmate, kuris prasideda: „Taikinančiai, tu, kuris niekuomet netikėjai...“ (IV, 162 ir t. bei 339 ir t.):

„Žmogus yra daugel patyręs
Daugel Dangiškųjų įvardinęs
Nuo to laiko, kai esame pokalbis
Ir galime kits kito klausytis“ (IV, 343).

Pirmiausia apsistokime ties eilute, kuri tiesiogiai tinka jau aptartam kontekstui: „Nuo to laiko, kai esame pokalbis...“. Mes, žmonės, esame pokalbis. Žmonių būtis yra pagrįsta kalba, o kalba vyksta tiktai kaip *pokalbis*. Tačiau pokalbis – ne tiktai vienas iš būdų kalbai vyksti; kalba yra esmiška tiktai būdama pokalbiu. Ką paprastai laikome „kalba“, tai yra žodžių sancaupa ir jų vartojimo taisyklės, tėra tik kalbos paviršius. Tačiau ką gi reiškia „pokalbis“? Žinoma – kalbėjimą su kuo nors apie ką nors. Be to, šneka tarpininkauja suartėjant. Tačiau Hölderlinas sako: „Nuo to laiko, kai esame pokalbis, ir galime kits kito klausytis“. Galėjimas klausytis nėra kalbėjimosi išdava, veikiau priešingai – jo prielaida. Tačiau pats galėjimas klausytis vėlgi numato žodžio galimybę, yra jos reikalingas. Tiek galėjimas kalbėti, tiek galėjimas klausyti yra pradiniai. Esame pokalbis, o tai reiškia – galime kits kito klausytis. Esame pokalbis, o tai visuomet reiškia dar ir – esame *vienas* pokalbis. O pokalbio vienumą sudaro tai, kad esmiškas žodis kaskart atveria vieną ir tą patį, tai, kas mus vienija, kuo remdamiesi esame kažkas viena, o kartu – esame tikrai savimi. Pokalbis ir jojo vienybė laiko mūsų štai-būtį.

Tačiau Hölderlinas sako ne tiesiog – esame pokalbis, bet: „Nuo to laiko, kai esame pokalbis...“ Žmogaus gebėjimas kalbėti ir šio gebėjimo taikymas savaime dar nėra esmiškas kalbos įvykis – pokalbis. Nuo kada esame pokalbis? Kad vyktų *vienas* pokalbis, esmiškas žodis turi liesti vieną ir tą patį. Be šio sąlyčio neįmanomas net ginčas. Tačiau vienas ir tas pat gali būti atviras tiktai išliekamybės ir pastovybės šviesoje. Bet pastovumas ir išlikimas iškyla aikštėn tuomet, kai nušvinta patvara ir dabartis. O tai įvyksta tą akimirką, kai atsiveria laiko matmenys⁸. Tiktai nuo to laiko, kai žmogus stoja išliekamybės dabartyje, jis gali susidurti su tuo, kas kinta, kas ateina ir nueina, nes tik tai, kas patvaru, yra kintama. Tik nuo tuomet, kai „sraunus laikas“ yra suskilęs į dabartį, praeitį ir ateitį, atsiranda galimybė pasiekti vienybės išliekamybės pagrindu. *Vienas* pokalbis esame nuo to laiko, kai „yra laikas“. Nuo to laiko, kai atsirado ir buvo sustabdytas laikas, mes esame istoriškai. Buvimas *vienu* pokalbiu ir būvimas istorišku yra vienodai seni, susiję vienas su kitu ir yra tas pat.

Nuo to laiko, kai esame pokalbis, žmogus daugel patyrė ir daugel dievų įvardino. Nuo to laiko, kai kalba vyksta kaip pokalbis, gauna žodį dievai ir pasirodo pasaulis. Tačiau dievų dabartis ir pasaulio pasirodymas vėlgi nėra kalbos įvykio pasėkmės; jie vienalaikiai. Dievų įvardinimas ir pasaulio tapimas žodžiu ir yra tikrasis pokalbis, kuris esame mes patys.

⁸ Plg. *Būtis ir laikas*, §§ 79 - 81. (aut. past.)

Tačiau dievai gali gauti žodį tik tai tuomet, kai jie patys kreipiasi į mus ir reikalauja atsako. Dievus įvardinantis žodis visuomet yra atsakas į tokį kreipimąsi. Šis atsakas kaskart kyla iš atsakomybės, kurią uždeda likimas. Tik tai tuomet, kai dievai paverčia mūsų štai-būtį kalba, įžengiamo į sprendimo – pasižadėti dievams ar jiems atsakyti – sritį.

Tik tai dabar galutinai paaiškėja, ką reiškia „nuo to laiko, kai esame pokalbis...“ Nuo to laiko, kai dievai įtraukia mus į pokalbį, nuo to laiko, kai yra laikas, mūsų štai-būties pagrindas yra pokalbis. Taip paaiškėja ir yra pagrindžiamas teiginys, jog kalba yra aukščiausias žmogaus štai-būties įvykis.

Tačiau tuoj pat iškyla klausimas: kaip prasideda šis pokalbis, kuris esame mes? Kas įvardina dievus? Kas srauniame laike sugriebia tai, kas išlieka, ir sustabdo žodžiu? Hölderlinas mums tai sako tikrai paprastai, kaip poetas. Klausykimės ketvirtąjo pasakymo.

4.

Šis pasakymas yra eilėraščio „Prisiminimas“ pabaiga: „Tačiau kas išlieka – steigia poetai“ (IV, 63). Šis pasakymas nušviečia mūsų klausimą apie poezijos esmę. Poezija yra steigtis žodžiu ir žodyje. Kas šitaip steigama? Išliekamybė. Tačiau ar išliekamybė apskritai gali būti steigama? Ar ji nėra tai, kas visuomet jau turima? Ne! Kaip tik išliekamybė turi būti sustabdyta, kad srautas nenuneštų; paprastybė turi būti išplėšta iš painiavos; matui suteikta pirmenybė prieš bemačią. Kas laiko buvimo visumą ir jai viešpatauja, turi išeiti į atvirumą. Būtis turi būti atverta, kad pasirodytų buvinys. Tačiau išliekamybė kaip tik yra trumpalaikė. „Greitai praeina / visa, kas dangiška, betgi ne veltui“ (IV, 163–164). Tačiau kad šitai išliktų – „poetų rūpesčiui ir tarnystei pavesta“ (IV, 145). Poetas įvardina dievus ir visa ką pagal tai, kas jie yra. Šį įvardinimą sudaro ne tai, kad jau žinomam dalykui tik duodamas vardas, bet tai, kad, poetui tariant esmišką žodį, tik tai šiuo įvardinimu buvinys pavadinamas tuo, kuo jis yra; taip jis darosi žinomas *kaip* buvinys. Poezija yra žodinė būties steigtis. Tad kas išlieka, niekuomet nesukurama iš to, kas praeina. Kas paprasta, niekuomet negali būti tiesiog paimta iš to, kas painu. Matas neglūdi bemačiame. Pagrindo niekuomet nerasime bedugnėje. Būtis niekuomet nėra buvinys. Jeigu daiktų būtis ir esmė niekaip negali būti apskaičiuotos ir išvestos iš esamybės [*Vorhandene*], jos turi būti laisvai sukurtos, nustatytos ir dovanotos. Toks laisvas dovanojimas yra steigimas.

Tačiau kuomet pirmapradiškai įvardinami dievai bei prabyla daiktu esmė ir dėl to pirmą kartą nušvinta daiktai, – kai šitai įvyksta, žmonių štai-būtis tvirtai susaistoma ir pagrindžiama. Poeto sakymas [*Sagen*] yra steigtis ne tik dėl to, kad tvirtai grindžia, pastato žmogaus štai-būtį ant jos pagrindo. Suvokę, kad poezijos esmė yra žodinė būties steigtis, galėsime kažką nuvokti apie tai, ką pasakė Hölderlinas, kuomet jį jau seniai buvo apgaubus beprotybės naktis.

5.

Šį penktąjį kartinį pasakymą randame ilgame ir baisiame eilėraštyje, kuris prasideda:
„Mielajame mėlyje pražysta
bažnyčios bokštas metaliniu stogu“ (VI, 24 ir t.).

Toliau Helderlinas sako (eil. 32 ir t.):

„Nuopelnų kupinas, tačiau poetiškai gyvena
Žmogus šioje žemėje.“

Ką žmogus veikia ir kuo verčiasi – įgyta ir pelnyta jo paties pastangomis. „Tačiau“ – sako Hölderlinas, griežtai tam prieštaraudamas, – visa tai neliečia jo gyvenimo [*Wohnen*] šioje žemėje esmės, visa tai nesiekia žmogaus štai-būties pagrindo. Štai-būties pagrindas yra „poetinis“. O poeziją dabar suprantame kaip steigiamąjį dievų ir daiktų esmės įvardinimą. Gyventi „poetiškai“ reiškia laikytis dievų dabarties ir būti paliestam daiktų esmės artumo. Tai, kad štai-būties pagrindas yra „poetinis“, taip pat reiškia, jog kaip įsteigta (pagrįsta), ji yra ne nuopelnas, o dovana.

Poezija nėra vien tik štai-būties puošmena, nėra vien tik laikinas įkvėpimas arba vien tik jaudulys ar pramoga. Poezija – tai pagrindas, laikantis istoriją, ir todėl ji nėra tik kultūros reiškinys, o juolab nėra tik kultūros sielos „išraiška“.

Pagaliau tai, kad mūsų štai-būties yra iš pagrindų poetinė, nereiškia, jog ji iš tikro yra nekenksmingas žaidimas. Tačiau ar pirmajame kertiniame pasakyme Hölderlinas pats nevadina poezijos „tuo visų nekalčiausiu užsiėmimu“? Kaip tai dera su dabar atskleista poezija esme? Tad grįžkime prie klausimo, kurį tąsyk palikome nuošalyje. Dabar atsakydami į jį, mėginsime vidine akimi aprėpti poezijos ir poeto esmę kartu.

Pradžioje pasirodė, kad poetinės kūrybos sritis yra kalba. Taigi poezijos esmė turi būti suvokta, remiantis kalbos esme. Tačiau toliau paaiškėjo, kad poezija yra steigiamasis būties ir visa ko esmės įvardinimas – ne bet koks sakymas, o tik toks, per kurį pirmąkart patenka į atvirybę visa, ką paskui aptariame ir svarstome kasdiene kalba. Tad kalba poezijai niekuomet nebūna jau turima medžiaga, o kaip tik poezija daro kalbą galima. Poezija yra istorinės tautos prokalbė. Taigi, priešingai, kalbos esmė turi būti supраста, remiantis poezijos esme.

Žmogaus štai-būties pagrindas yra pokalbis – tikrasis kalbos vyksmas. Tačiau prokalbė yra poezija – būties steigtis. Bet kalba yra „pavojingiausia gėrybė“. Tad poezija yra pavojingiausias darbas, o drauge – „nekalčiausias užsiėmimas“.

Iš tikro – tikrai mąstydami šiuodu apibrėžimus kartu, suvokiame visą poezijos esmę.

Bet ar poezija yra pavojingiausias darbas? Prieš pat išvykdamas paskutinį kartą į Prancūziją, Hölderlinas rašė laiške draugui⁹: „O drauge! Pasaulis plyti priešais mane šviesesnis ir rimtesnis negu bet kada! Man jis patinka toks, koks yra, man patinka, kuomet vasarą 'senasis šventasis Tėvas ramia ranka iš rausvo debesio beria maloningus žaibus.' Mat iš visko, ką galiu įžvelgti Dieve, šis ženklas man yra tapęs tikrai išskirtiniu. Kadais galėjau džiūgauti dėl naujos tiesos, dėl teisingesnės įžvalgos į tai, kas virš mūsų ir aplink mus, dabar bijau, ar nebus man galop kaip senajam Tantalui, kuriam dievai davė daugiau, negu tas galėjo suvirškinti“ (V, 321).

Poetas stoja Dievo žaibų akivaizdoje. Apie tai kalba eilėraštis, kuri laikome gryniausia poezijos esmės poezija. Jis prasideda:

„Kaip kad šventadieniais, kuomet žemdirbys
Lauko apžvelgti išeina ryte...“ (IV, 151 ir t. t.)

Paskutinėje strofoje sakoma:

⁹ 1881 12 04 dienos laiškas poetui Casimirui Ulrichui Boehlendorffui.

„Mums tačiau privalu po Dievo audromis
Apnuoginta galva stovėti, poetai,
Patį Tėvo žaibą savąja ranka
Nutverti ir tautai įteikti
Dovaną dangaus, į dainą įvilkta.“

O po metų, kai beprotybės paliestas Hölderlinas sugrįžo į motinos namus, jis rašo tam pačiam draugui, prisimindamas buvimą Prancūzijoje¹⁰: „Galingasis gaivalas, dangaus ugnis ir žmonių ramuma, jų gyvenimas gamtoje ir jų ribotumas bei kuklumas nuolat mane jaudino, bet kaip kad sakoma apie didvyrius, tikrai galiu pasakyti, jog mane nukovė Apolonas" (V, 327)¹¹. Pernelyg ryški šviesa įstūmė poetą į tamsą. Ar bereikia kitų įrodymų, jog jo „užsiėmimas" kuo pavojingiausias? Pačiam poetui tekusi lemtis pasako viską. Tad Hölderlino Empedoklio žodžiai skamba kaip numatymas:

„... Turi greitai išeiti tasai, per kurį prabyla dvasia" (III, 154).

Vis dėlto poezija yra „visų nekalčiausias užsiėmimas". Hölderlinas taip rašo laiške motinai, ne vien tik ją tausodamas, bet žinodamas, jog ši nekenksminga poezijos išorė priklauso jos esmei taip pat, kaip slėnis – kalnui; nes kaipgi reikėtų atlikti ir saugoti šį pavojingiausią darbą, jeigu poetas nebūtų „išbloškėtas" (Empedoklis, III, 191) iš dienos įprastybės ir jeigu jo nesaugotų nuo jos regimas poeto užsiėmimo nekenksmingumas?

Poezija atrodo kaip žaidimas, bet ji nėra žaidimas. Tiesa, žaidimas suburia žmones, tačiau taip, kad kiekvienas čia užmiršta save. Poezija, priešingai, sutelkia žmogų ties jojo štai-būties pagrindu. Čia jis nurimsta; žinoma, tai nėra regima neveiklos ir bemintiškumo ramybė, o tokia begalinė ramybė, kurioje visos jėgos ir ryšiai yra gyvi (plg. 1799 m. sausio 1 laišką broliui, III, 368 ir t. t.)¹².

¹⁰ Nedatuotas laiškas Casimirui Ulrichui Boehlendorffui.

¹¹ Beje, šią Hölderlino laiško vietą cituoja Johannesas Bobrowskis novelėje „Boehlendorff“.

¹² Svarbūs yra du šio laiško fragmentai: „Yra neginčytina filosofinių ir politinių skaitinių teigiama įtaka mūsų tautos auklėjimui. Vokiečių tautiniam charakteriui, jei tiktai aš teisingai apibendrinu, remdamasis savo labai nepakankama patirtimi, galbūt pirmiausia reikia ne kokios kitos, o kaip tik šios dvejos įtakos. Man rodos, būdingiausios vokiečių dorybės ir trūkumai priklauso nuo jų gerokai riboto šeiminkiško. Jie visur kur yra *glebae addicti* [lot. – atsidavę dirvai], dauguma jų vienaip ar kitaip, tiesiogine ar perkeltine prasme pririšti prie savojo žemės gabalo, ir, jeigu taip bus toliau, jiems galiausiai teks, kaip vienam geraširdžiui Nyderlandų dailininkui, nusibaigti čia pat, jų numylėtoje valdoje (dvasinėje ar fizinėje), užgyventoje ar paveldėtoje. Kiekvienas jaučiasi kaip namie tiktai ten, kur gimė, retai gali ir nori išplėsti savo interesus bei sampratas toliau. Nuo to priklauso bet kokio lankstumo, bet kokio potraukio visokeriopai plėtoti savo galias stoka, tamsus, visa ko besibaiminantis uždurumas arba baikštus, nuolankiai aklas garbinimas, susiduriant su viskuo, kas yra už jų baimingai siauros srities ribų; nuo to priklauso taip pat abejingumas bendruomenės garbei ir bendruomenės nuosavybei, kuris, tiesa, dabartinėse tautose yra plačiai paplitęs, tačiau, man regis, ypač būdingas vokiečiams. Bet taip pat, kaip tiktai tam miela savoji troba, kuris yra gyvenęs ir plikame lauke, individualus, ypatingas kiekvieno gyvenimas negalimas be bendrumo jausmo ir atviro požiūrio į pasaulį. Tačiau iš tiesų viena ir kita berods išnyko vokiečiuose. Tad kažin ar ribotumo apaštaly naudai kalba tai, jog senovėje, kuomet kiekvienas

savo protu ir siela priklausė jį supančiam pasauliui, atskirų žmonių charakteriuose ir santykiuose galima rasti daug daugiau nuoširdumo negu, pavyzdžiui, mummyse, vokiečiuose; o į afektuotą klyksmą apie beširdį kosmopolitizmą ir ekscentrišką metafiziką turbūt teisingiausia būtų atsakyti, nurodant dvejetą tauriųjų – Talį ir Soloną, kartu apėjusių Graikiją, Egiptą ir Aziją, kad susipažintų su pasaulio valstybių santvarka ir filosofais; tuo būdu šiedu išminčiai ne vienu atžvilgiu *įsitraukė į visuotinybę*, kartu išlikdami gerais draugais ir žmogiškesniais, netgi naivesniais už visus tuos, kurie norėtų mus įtikinti, kad negalima žiūrėti atviromis akimis ir atverti širdies pasauliui, nors jis visuomet to vertas, antraip prarasime savąjį natūralumą.

Tai štai, kadangi dauguma vokiečių buvo šioje baimingai ribotoje būklėje, niekas negali jų veikti sveikiau kaip naujoji filosofija, kuri nepaprastai užaštrina intereso visuotinumą ir atveria žmogaus krūtinėje begalinį troškimą. Nors ji iš tikro pernelyg vienpusiškai iškelia didįjį žmogaus prigimties savareikšmiškumą, tačiau tai vienintelė galima mūsų *laiko* filosofija.

Kantas yra mūsų tautos Mozė, išvedantis ją iš Egipto suglebimo į laisvą ir vienišą savo spekuliacijos dykumą bei atnešantis jai nuo šventojo kalno galingą įstatymo žodį. Tiesa, žmonės ir toliau šoka apie savąjį aukso veršį ir alksta savojo mėsos dubens; matyti, jis turėtų tiesiogine prasme iškeliuoti su jais į kokią dykumą, kad išvaduočiau juos nuo rajumo bei negyvų, bedvasiais ir beprasmybių tapusių papročių ir nuomonių, kuriems slegiant, geresnioji, gyvoji jų prigimtis vos girdimai dejuoja lyg kalinys požemyje. Savo ruožtu, tokį pat naudingą poveikį gali turėti politiniai skaitiniai, ypač jei mūsų laiko reiškiniai juose nušviečiami ryškiai ir dalykiškai. Žmogaus akiratis plečiasi, kasdien regint pasaulį, atsiranda ir auga jo interesas pasauliui, o plačiosios žmonių visuomenės ir didžiųjų jos likimų reginys, žinoma, skatina bendrumo jausmą bei iškilimą virš savojo siauro gyvenimo rato taip pat, kaip ir filosofijos įstatymas, akinantis suvisuotinti interesą ir požiūrį. Kaip karys, kaudamasis kartu su savo kariuomene, jaučiasi ir ne tikai jaučiasi, bet iš tikro yra drąsesnis ir stipresnis, taip ir žmogus apskritai tampa tiek pat stipresnis bei veiklesnis, kiek prasiplečia gyvenimo sritis, kurios ribose žmonės jaučiasi kartu veikią ir kartu kenčią (jei tikrai ši sritis neišsiplečia taip, kad atskiras žmogus pernelyg pasimeta visybėje). Beje, mūsų tautos auklėjimui anaiptol nepakanka intereso filosofijai bei politikai, net jei jis būtų visuotinesnis ir rimtesnis bei plačiau paplitęs negu yra; norėčiau, kad kartą baigtųsi didžiulis nesusipratimas, dėl kurio meną, ypač poeziją, menkina ir tie, kurie ją kuria, ir tie, kurie nori juo mėgautis. Jau tiek daug pasakyta apie dailiųjų menų įtaką žmogaus auklėjimui, tačiau visuomet pasirodo, lyg būtų kalbėta nerimtai. Betgi tai natūralu, nes nebūdavo susimąstoma apie meno, ypač – poezijos, prigimtį. Apie ją buvo sprendžiama tikrai pagal kuklią išorę, kuri, žinoma, neatskirama nuo jos esmės, tačiau taip pat nelemia viso poezijos pobūdžio. Ji būdavo laikoma žaidimu, nes pasirodo kukliu žaidimo pavidalu, tad, logiškai samprotaujant, ir veikti gali ne kitaip, kaip žaidimas, tai yra suteikti pramogą. Toks poveikis – kone visiška priešybė tam, ką daro poezija, kai ji atitinka savo tikrąją prigimtį. Mat tuomet, jai padedant, žmogus susitelkia, ir ji suteikia jam ramybę – ne tuščią, o kupiną gyvybės, kuomet visos jėgos yra aktyvios ir tikrai dėl vidinės jų darnos nepastebima, kad jos nėra neveiklios. Poezija suartina ir sujungia žmones ne taip, kaip žaidimas, kurame jie vieningi tik todėl, kad kiekvienas užsimiršta, ir niekieno gyvas savitumas neišeina aikštėn. [...]

[...] Poezija, kaip sakiau, suvienija žmones ne taip, kaip žaidimas: kai ji yra tikra ir daro tikrą poveikį, poezija vienija žmones su visomis įvairiomis jų kančiomis ir džiaugsmams, troškimais, viltimis ir baimėmis, su visomis jų nuomonėmis ir klaidomis, visomis dorybėmis ir idėjomis, su visa kuo, kuo jie didūs ir menki, skatindama vis labiau susijungti į gyvą tūkstanteriopai padalytą glaudžią visumą, nes kaip tik tokia visuma

Poezija daro netikrovės ir svajos įspūdį, lyginant su apčiuopiama ir aidžia tikrove, kurioje manome esą kaip namie. Tačiau yra priešingai – tikrenybė yra tai, ką sako ir laiduoja esant poetas. Būdama draugė ir todėl aiškiai žinodama, „Empedoklio“ Pantėja sako:

„...Būti juo pačiu – štai

Gyvenimas, mes gi, kiti, esame svaja apie tai“ (III, 78).

Tad dėl pačios poezijos apgaulingos išorės atrodo, jog jos esmė svyruoja, tačiau ji stovi tvirtai. Juk ji pati esmiškai yra steigtis, tai yra tvirtas grindimas.

Tiesa, kiekviena steigtis lieka laisva dovana, ir Hölderlinas girdėjo sakant: „Laisvi kaip kregždės būkit, poetai“ (IV, 168). Tačiau ši laisvė - ne nežabota savivalė ir užgaidūs geismai, o aukščiausia būtinybė.

Poezija kaip būties steigtis yra *dvejopai* susaistyta. Tiktai turėdami omenyje šį giliausią poezijos dėsni, suvoksime visą jos esmę.

Poezijos kūrimas yra pirmapradis dievų įvardinimas. Tačiau poeto žodis įgyja įvardinimo galią tiktai tuomet, kai patys dievai pradeda kalbą apie mus. Kaip kalba dievai?

„... o ženklai

Nuo seno yra dievų kalba“ (IV, 135).

Poeto sakymas perima tuos ženklus, kad perduotų juos savo tautai. Šis ženklų perėmimas yra priėmimas, o kartu – naujas davimas, nes jau „pirmuosiuose ženkluose“ poetas išvelgia, kas įvykę, ir drąsiai aprėpia savo žodžiu, ką išvydęs, pranašaudamas, kas dar nėra išsipildę. Tad:

„...sklendžia drąsioji dvasia kaip erelis

Priešais audras, pranašaudama

Ateinančius savo dievus“ (IV, 135).

Būties steigtis yra susijusi su dievų ženklais. O kartu poeto žodis tiktai aiškina „tautos balsą“. Taip Hölderlinas vadina sakmes, kuriomis tauta mena savo priklausymą buviniui visumai. Tačiau dažnai šis balsas pats tylia ir silpsta. Be to, jis pats yra visiškai bejėgis išsakyti tai, kas esmiška, reikalingas išaiškintojo. Eilėraštis, pavadintas „Tautos balsas“, yra mums išlikęs dviem redakcijomis. Labiausiai

turi būti pati poezija; o kokia priežastis, tokia ir jos pasekmė. Ar ne tiesa, brangusis, kad vokiečiams tikrai gali prireikti tokios panacėjos netgi po gydymo politika ir filosofija kurso? Juk nekalbant apie kitką, jau pats filosofinis politinis auklėjimas yra keblus, nes, nors ir susieja žmones esminiais, neišvengiamai būtiniais ryšiais, pareiga ir teise, kaip daug dar trūksta, kad tarp žmonių viešpatautų darna! Pagal optikos taisyklės nupiešti pirmasis, vidurinis ir užpakalinis planai – tai dar toli gražu ne peizažas, kurį galima būtų gretinti su gyvu gamtos kūrinium. Tačiau ir geriausiai iš vokiečių dažniausiai vis dar mano, kad jeigu pasaulis būtų ganėtinai *simetriškas*, viskas būtų kuo puikiausia. O Graikija, geniali ir romi, kur tu? Aš pats, nepaisant visų gerų norų, savo veiksmais ir mintimis tiktai apgraibomis seku paskui šiuos vienintelius pasaulyje žmones, o tai, ką darau ir sakau, dažnai taip negrabu ir netikę, nes esu kaip žąsis abiem kojom įklimpęs dabarties baloje ir nepajėgiu pakilti į Graikijos dangų“ (Friedrich Hölderlin, *Sämtliche Werke und Briefe*, Bd. 4, Berlin, Weimar: Aufbau-Verlag, 1970, S. 336-341).

skiriasi paskutiniosios strofos, tačiau, besiskirdamos, jos papildo viena kitą. Pirmosios redakcijos pabaiga tokia:

„Dėl to, kad yra pamaldus, aš garbinu, vardan Dangiškųjų
Meilės, ramųjį balsą tautos,
Betgi, dėlėi dievų ir žmonių
Te ne visuomet jis ilsisi noriai per daug" (IV, 141).

Tuo tarpu antroji redakcija:

„... ir turbūt
Sakmės geros yra, nes jos Aukščiausiasį mena,
Reikalingas tačiau ir tasai,
Kas šventenybę išaiškina“ (IV, 144).

Tad poezijos esmė paklūsta dievų ženklų ir tautos balso dėsniams, linkstantiems vienas nuo kito ir vienas prie kito. Pats poetas stovi tarp vieno ir kito – tarp dievų ir tautos. Jis yra išblokštasis – išblokštas į tąjį tarp: tarpe žmonių ir dievų. Bet tiktai šiame tarp pirmąkart sprendžiama, kas žmogus yra ir kur jis įkurdina savąjį štai-būtį. „Poetiškai gyvena žmogus šioje žemėje“.

Be paliovos ir vis tikriau, gausybei vaizdų spaudžiant ir vis paprasčiau Hölderlinas pašventė savo poetinį žodį šiai tarp sričiai. Dėl to turime pasakyti, kad jis yra poeto poetas.

Ar ir dabar dar manysime, jog stokodamas pasaulio pilnatvės, Hölderlinas įsipainiojo į tuščią ir perdėtą savistabą? Ar pripažinsime, jog dėl per didelio slėgio šio poeto poetinė mintis įsiskverbė į būties pagrindą ir vidurį? Pačiam *Hölderlinui* tinka žodžiai, jo pasakyti apie Edipą minėtame vėlyvame eilėraštyje „Mielajame mėlyje pražysta..“:

„Galbūt karalius Edipas turėjo

Viena akimi per daug" (VI, 26).

Hölderlinas poetiškai kuria poezijos esmę. Tačiau ši esmė – ne sąvoka, galiojanti nepriklausomai nuo laiko. Toji poezijos esmė priklauso tam tikram laikui. Tačiau ne ta prasme, kad ji tiktai atitinka šį laiką, kaip jau esantį. Naujai steigdamas poezijos esmę, Hölderlinas apibrėžia naują laiką. Tai pabėgusių dievų ir ateinančio Dievo laikas. Tai *skurdus* laikas, nes jam būdingas dvejopas stygius ir dvejopas *ne*: pabėgusiųjų dievų *nebe* ir ateinančiojo *dar ne*.

Hölderlino steigiamą poezijos esmę yra kuo istoriškiausia, nes jis užbėga už akių istoriniam laikui. O būdama istoriška, tai vienintelė esmiška esmė.

Skurdus yra laikas, ir todėl pernelyg turtingas jojo poetas – toks turtingas, kad dažnai, prisimindamas buvusiuosius ir laukdamas ateinančio, norėtų pailsti bei toje regimoje tuštumoje tiktai miegoti. Vis dėlto jis atsilaukia šios nakties niekyje. Taip, savasios paskirties kuo labiausiai atskirtas, likdamas pats vienas, poetas pasiekia tiesą savo tautai, pavaduodamas ją ir todėl iš tikrųjų. Tai skelbia septintoji elegijos „Duona ir vynas“ strofa (IV, 123 ir t.). Joje poetiškai sakoma tai, ką mąstymo būdu čia galima buvo tiktai išaiškinti:

„O bičiuli! Mes pavėlavom. Gyvena dievai po senovei,
Bet aukštai virš galvų ten, pasauliuos kituos.

Kuriantys be paliovios, jie vargiai ar mena šią gentį,
Taip Dangiškieji labai gailisi silpno žmogaus,
Nes ne visad pajėgia juos indas trapus išlaikyti,
Tik paskirtoj valandoj gausą dievų priims.
Mūsų buvimas dabar – sapnai apie juos. O klaidos
Gelbsti it miegas, ištvirt moko Kančia ir Naktis,
Kol geležiniam lopšy herojus iš naujo pripildys
Širdį stiprybės ir vėl Dangiškiems taps panašus.
Jie su griausmais nusileis. Bet kartais atrodo geriau man
Tyliai užsnūsti nakty, negu be draugo gyvent,
Šitaip laukti, ir ką tuo tarpu beveikt, ką byloti,
Aš nežinau, ir kam dainiai epochai skurdžiai.
Bet jie panašūs, sakysi, į Bakcho žynius pašvęstuosius,
Kur iš krašto kraštan eina šventoj nakty¹³.

Versta iš: Martin Heidegger, *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung, Gesamtausgabe*, Bd. 4, Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann Verlag, 1981, S. 33 – 48.

Vertė Arūnas Sverdiolas.

¹³ Aldonos Puišytės vertimas, *Poezijos pavasaris*, Vilnius: Vaga, 1975, p. 83-84.